

מבט על, גיליון 1063, 29 במאי 2018

'צעדת השיבה' – הישג אופרטיבי לצד כישלון אסטרטגי:

מקרה בוחן ללוחמת תודעה

נבו ברנד, פנינה שוקר ודודי סימן טוב

ישראל הצליחה למנוע חדירה של פלסטינים מרצועת עזה לתחומה במסגרת 'צעדת השיבה' והמחאה הפלסטינית נגד העברת שגרירות ארצות הברית לירושלים. אולם, בהיבט התודעתי, ישראל ספגה "פיגוע אסטרטגי", שבא לידי ביטוי בתמונת המסך המפוצלת במרבית רשתות השידור בעולם - מצד אחד עשרות הרוגים על גבול הרצועה, ומצד שני חניכת השגרירות האמריקאית בירושלים. ההשלכות של תמונה זו הינן החזרת הנושא הפלסטיני לסדר היום הבינלאומי, שרשרת גינויים לישראל בעולם והחלטות בינלאומיות נגד ישראל. על ישראל להפיק לקחים מאירוע זה כדי לשפר את היערכותה בהיבטי התודעה בשגרה ובעת מתיחות או התלקחות ביטחונית, תוך מינוף יכולות של כלל הרכיבים העוסקים בנושא, במערכת הביטחון ובמשרדי ממשלה שונים, ואף לרתום את הציבור כדי להשפיע על דעת הקהל הבינלאומית.

'צעדת השיבה' היא סדרת הפגנות של פלסטינים, שנפתחה ב"יום האדמה" ושיאה תוכנן ל"יום הנכבה". במהלכה התקיימו הפגנות רבות משתתפים לאורך גדר הביטחון סביב רצועת עזה, בעיקר בימי שישי. שיאן של ההפגנות הגיע ב-14 למאי - יום העברת שגרירות ארצות הברית מתל אביב לירושלים, ובו יצאו אל הגדר מעל 40,000 מפגינים, חלקם ניסו לחצות את הגדר. ישראל הציגה את היערכות הנגד של כוחות צה"ל כ"קיר ברזל" והצליחה למנוע חדירה לשטחה. תוצאות המפגש ביום העברת השגרירות היו מעל ל-60 הרוגים פלסטינים (מתוכם כ-50 אנשי חמאס ומקורבים לחמאס, לדבריו של בכיר סלאח אל-ברדווי).

לתכלית התודעית נודע משקל מרכזי במסרים שהעבירו שני הצדדים. חמאס מסגר את האירועים כ"צעדה שאינה אלימה ועממית", וכך ניסה להסיט את העימות עם ישראל מהזירה הצבאית לזירה האזרחית, בדגש על הזכות למחאה עממית. ישראל, מנגד, הציגה את אירועי הצעדה כטרור, שנועד לפגוע בריבונות הישראלית ועושה שימוש בנשים וילדים כ"מגן אנושי".

המאמץ התודעתי הישראלי מול הפלסטינים ניצב בפני מספר אתגרים:

היתרון התדמיתי המובנה של הצד החלש בדעת הקהל - הפלסטינים ברצועת עזה חיים תחת מצור ישראלי ובתנאי משבר הומניטרי הולך ומחריף. לפיכך, הם מנסים למנף את מצבם הקשה בכדי לשוב לסדר היום הבינלאומי, כפי שנכתב בעמוד הפייסבוק של הצעדה לפני תחילת האירועים: "הגעה של אלפי משפחות אל הגבול תביך את הכיבוש, תמשוך את אהדת התקשורת לטובת העניין של עמנו...". לעומת זאת, ישראל נתפסת כגורם החזק, המעדיף לעשות שימוש בכוח מול אזרחים.

הצבת תושבי עזה, ובראשם נשים וילדים, בחזית אל מול חיילי צה"ל, מדגישה את חוסר הסימטריה, הואיל וכל שימוש בכוח ייתפס, מראש כ"מוגזם". כך גם נוצר נרטיב של גבורה

פלסטינית. חמאס הסיט את העימות מהממד הצבאי, בו יחסי הכוחות נוטים באופן ברור לצד ישראל, לממד האזרחי והתודעתי. כפי שהצהיר אחמד אבו רתימה, ממארגני הצעדה המקוריים, שאינו איש חמאס: "הפלסטינים החלו להאמין יותר בעוצמה הרכה העומדת לרשותם...ההפגנות הלא-אלימות הללו ינטרלו במידה רבה את ארסנל הנשק העצום שיש בידי מדינת הכיבוש... אופציית (השימוש ב) כוח יכולה להיות מועילה בהתמודדות עם חמשת אלפים מפגינים, אבל השפעתה תיחלש מאוד מול 200 אלף מפגינים...לצעדות השיבה יש בהירות מוסרית המחזקת את סיכויי הצלחתן. הן קוראות לשיבת הפליטים לבתיהם בדרך בלתי אלימה".

תמונה אחת שווה אלף מילים - להשגת אפקט תודעתי די בתמונה אחת טובה. האירועים סיפקו תמונה מפוצלת על מסכי התקשורת והרשתות החברתיות. בצד אחד של התמונה ההמון ברצועת עזה אל מול ירי חיילי צה"ל; מנגד חניכת השגרירות האמריקאית בירושלים בהשתתפות בכירים מישראל ומאמצות הברית.

בין טרור למחאה אזרחית לגיטימית - ישראל נכשלה במאמציה לשלול את הלגיטימיות של המחאה ולמתנה כפעילות טרור מאורגנת. הכישלון היה צפוי מראש, שכן מלכתחילה מארגני הצעדה חתרו – לדבריהם - לקיימה ללא אלימות. ואולם, השתלטות חמאס על האירועים הביאה לגלישה לאלימות וכתוצאה מכך לתגובה ישראלית ולנפגעים הרבים. ישראל יכולה הייתה לנצל זאת כמסר לאוכלוסייה הפלסטינית ולהצביע על אחריותו של חמאס לנפגעים. ישראל אף חתרה לצמצם את היקף האירועים באמצעות מסרים הרתעתיים שנועדו להרחיק את תושבי הרצועה מהגדר. אלא שהירידה בהיקף המחאה הייתה בעיקר תוצאה של החלטת חמאס, כנראה בעקבות לחץ מצרי (שלווה בפתירת מעבר רפיח לתקופת מה), לחץ מצד קטר, וכן הרתעת צעירי עזה מהמשך ההשתתפות בהפגנות לנוכח חוסר התוחלת שבהן ומספר הנפגעים הגבוה.

התגבשות תמונת המצב בראיית הקהיליה הבינלאומית - עד אירועי ה-14 מאי, אז נהרגו בהתנגשויות לאורך גדר הרצועה מעל 60 פלסטינים, הלחץ הבינלאומי על ישראל היה מתון יחסית, הן עקב מספר הנפגעים הנמוך יחסית במרבית ההפגנות, ובעיקר עקב התרחשויות אחרות בזירה הבינלאומית, ובראשן נסיגתה של ארצות הברית מהסכם הגרעין עם איראן, הסלמה בין איראן לישראל בסוריה וכן תכונה לקראת אפשרות של מפגש פסגה אמריקאי-צפון קוריאני. אלא שביום שבו הועברה השגרירות האמריקאית לירושלים, ההפגנות הגיעו לשיאן (עד כה). מותם של עשרות פלסטינים הגביר לחץ בינלאומי על ישראל, וזה התבטא בצעדים דיפלומטיים חריפים, דוגמת החזרת שגריר טורקיה ודרום אפריקה, ביקורות קשות בתקשורת העולמית, גינויים ברשתות חברתיות, וכן גינוי מחרף לישראל בפורומים בינלאומיים, לרבות אישור של מועצת זכויות האדם של האו"ם להקמת ועדת חקירה בינלאומית שתבחן את האירועים.

המלצות

את דעת הקהל מבית הצליחו ממשלת ישראל ומערכת הביטחון הישראלית לשכנע כי צה"ל עשה את המוטל עליו ובאופן לגיטימי. לכך לא נדרש מאמץ רב, שכן מרבית הציבור הישראלי ממילא תומך בבלימת ההפגנות ובפעילות כוחות הביטחון, וסבור כי חמאס, כארגון טרור, אחראי לאלימות שלוותה את ההתפרעויות לצד הגדר. דבריו של בכיר חמאס כי רוב רובם של ההרוגים הם אנשי הארגון נתפסו כהוכחה לכך שאין מדובר בפעילות אזרחית תמימה, המונעת מתסכול ומצוקה בלבד. לעומת זאת, ישראל כשלה להעביר מסר ברוח זו לציבור הפלסטיני ולקהילה

הבינלאומית, בייחוד כאשר ברקע הסגר המתמשך ומצב הומניטארי קשה. תמונות הצלפים הישראליים מול מפגינים, למשל, ומול נשק עפיפוני התבערה, חיזקו את הדימוי שהפלסטינים ביקשו ליצור.

אשר לציבור הפלסטיני, אין משמעות למאמצי תודעה המופעלים בעת משבר בלבד, אם לא נבנתה בקרבו תפיסת יסוד בין סבבי העימות בנוגע לחלקו של חמאס במשבר המתמשך ברצועה. נדרש מאמץ רב-תחומי מתמשך, הכולל רכיבים הומניטריים, כלכליים, אזרחיים, דיפלומטיים ותקשורתיים, כדי להשפיע בכיוון המבוקש על תפיסות היסוד של אוכלוסיית רצועת עזה, ובפרט ליצור בקרבה פתיחות למסרים ישראלים (גלויים או חשאיים) במקרה של התלקחות עתידית.

הרשתות החברתיות מהוות זירה מרכזית של המערכה על התודעה. משך הפעולה, הרציפות וההיקף הם גורמים משמעותיים ביותר בעיצוב תפיסות. נדרשת העברת רצף מסרים שיהדהד בקביעות במדיה החברתית כדי להרחיב שסעים קיימים בין חמאס לתושבי הרצועה ולהדגיש סוגיות שבהקשרן נשמעים קולות ביקורת כלפי הארגון, ביניהן פרויקט חפירת המנהרות שהוא מוביל ומחירו במונחים של המצב ההומניטארי המדרדר באזור. תהודה זו של מסרים חתרניים עשויה להגביר בקרב המותחים ביקורת על התנהלות חמאס את הביטחון להביע דעה.

אל מול הקהילה הבינלאומית, כדי לחזק נרטיבים התומכים באינטרס הישראלי נדרש לנהל ברשת החברתית מערכה, באמצעות הצפתה במסרים פרו-ישראלים והצגת עובדות ופרשנויות רלוונטיות. זאת יש לעשות לפני האירועים ובמהלכם. מערכה זו דורשת רתימת מספר רב של אנשים למאבק בגורמים ברשת, המשמיעים את מדינת ישראל ופעילותה, וכן כדי לפגוע בלגיטימיות של היריב. יש לתחזק בשגרה את יכולת המינוף של ארגונים דוגמת ACT.IL (מיזם אזרחי של מתנדבים הפועלים למען ישראל ברשת האינטרנט), המאפשרים הפצת מסרים. יודגש כי הפלסטינים מפיצים ברשתות החברתיות באינטנסיביות ראיונות, תמונות וסרטונים, מפוברקים בחלקם. מולם, עיקר הפעילות הישראלית הגלויה על רקע אירועי הגדר התבטאה בהודעות רשמיות של דובר צה"ל בכלי התקשורת המסורתיים, לרוב בפיגור ניכר אחרי חמאס.

לצד כל אלה, נדרשת גם הפחתת הפגיעה הקטלנית בפלסטינים. בהקשר זה יצוין מחד גיסא, היקף הנפגעים הגבוה בקרב המפגינים הפלסטינים שעשוי להשיג אפקט מרתיע, ומאידך גיסא אפשר שיהיה לו דווקא אפקט מתסיס. אשר לקהילה הבינלאומית – היא תראה את ישראל באור שלילי עקב מספר הנפגעים, בין אם יהיו אלה אזרחים או אנשי חמאס.

המערכה בין ישראל לחמאס ולמעשה בין ישראל לרצועת עזה, כפי שהיא באה לידי ביטוי בחודשיים האחרונים ב'צעדת השיבה', היא מבחן לאסטרטגיית התודעה הישראלית. הואיל ומדובר ברצף של אירועים מתפתחים ובתחרות למידה והשתנות של שני הצדדים, ישראל נדרשת לפתח את תפיסת התודעה שלה מול שלושת קהלי היעד – הפלסטיני, הבינלאומי והפנימי – ולשכלל את התיאום בין הגורמים הצבאיים והאזרחיים, הגלויים והחשאיים, המעורבים במערכה.